

GRČKI U JERONIMOVU TUMAČENJU POSLANICE TITU

MARIJAN MANDAC

Franjevačka teologija Makarska

UDK 227 (22.015)

Izvorni znanstveni rad

Auktor analizira pojedine izričaje i cijele rečenice citirane na grčkome jeziku u Jeronimovu tumačenju Poslanice Titu pisane latinskim jezikom. Analizirano je 17 termina. Auktor pokušava dokučiti razloge Jeronimova citiranja grčkih izraza pronalazeći često Jeronimove nedoumice kod opredjeljivanja za značenje pojedinih mjesta u navedenoj poslanici ili nezadovoljstvo latinskim izričajima koji su mu bili na raspolaganju. Usputno Auktor upozorava i na neke dvojbe u hrvatskim prijevodima Poslanice Titu.

UVOD

Za buduću knjigu već smo preveli Jeronimovo *Tumačenje Poslanice Titu*.¹ Radeći na tome češće smo u otisnutome tekstu nailazili na grčke riječi, izričaje pa i cijele rečenice. Učinilo nam se korisnim da do stanovite mjere izbližega promotrimo ona mjesta koja su svojim sadržajem značajnija. Zapravo smo malo što izostavili.² Mi smo u svojoj prvoj knjizi o sv. Jeronimu kratko govorili o Jeronimu kao svetopisamskome tumaču.³ Sada dijelom nadopunjava tu raniju stranicu. Znamo da je i ovaj rad samo neznatna kriška kod razmatranja ogromnoga Jeronimova egzegetskoga pothvata. Međutim ovdje smo neposredno kod činjenica i daleko od svakoga općega govora. I to nas nadasve raduje.

Ovaj članak nije plod jednoga radnoga daha. Stoga možda nema najstroži rasporedni tijek koji uvelike cijesimo i uvijek držimo poželjnim. Pokoji put u raspravi spominjemo hrvatske novozavjetne prijevode. To činimo jedino da se jasnije vidi o čemu se govori. Nikako nam nije nakana da ih prosuđujemo.⁴

¹ Tekst se nalazi u PL, 26 (izd. iz 1884. g), 589B-639C.

² Usp. PL, 26, 600BC; 622D.

³ Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska, 1995, 199-205.

⁴ U radu se služimo ovim kraticama: DB = *Dictionnaire de la Bible*; DBS = *Dictionnaire de la Bible, Supplément*; DoB = *Dictionary of the Bible* (Hastings); DS = *Dictionnaire de spiritualité*; DTC = *Dictionnaire de théologie catholique*; LThK = *Lexikon für Theologie und Kirche* (drugo

1. Γνήσιος

Sv. Pavao u Tit 1,4 Tita naziva "sinom" koji je γνήσιος. U prijevodu koji Jeronim tumači⁵ za γνήσιος kao prijevod piše *charissimus*. Usput bilježimo da u Vulgati stoji *dilectus*. Jeronim nije ni najmanje bio zadovoljan riječju *charissimus* kao što ne bi smio pristati ni na *dilectus*. Doista je γνήσιος posve nešto drugo nego *charissimus* i *dilectus*. Po sebi je oznaka onoga tko pravim radanjem dolazi na svijet. Za onoga se kaže da je γνήσιος tko je sin po rođenju, a ne po posinjenju. O zakonitome se sinu veli da je γνήσιος kako bi se razlikovao od nezakonitoga. Vidi se da je Jeronim imao potpuno pravo što je γνήσιος odbio prevesti s *charissimus*. Dodajmo da γνήσιος također može općenito značiti "prav" i "pošten".⁶ Sâm Jeronim naznačuje kako se to povezuje s Tit 1,4.

2. Ἐπιδιορθώ

Razglabajući Tit 1,5 Jeronim je zapazio⁷ da je Pavao Titovu ulogu na Kreti izrazio s ἐπιδιορθώση. Najprije spominjemo da obični rječnici ne naznačuju tu riječ. Kada je ipak navedena u potporu se bilježi samo Tit 1,5. Jeronim vidi korist što je običnome glagolu διορθώ koji znači "ispravljati" i "urediti" dodano ἐπί i tako dobila nova riječ. Za ἐπιδιορθώ Jeronim je kao prijevod zatekao *corrigere* što znači "ispraviti", "popraviti". On bi radije izvornu riječ preveo sa *supercorrigere*. Latinski jezik te riječi nema. Tako je Jeronim prisiljen da je skuje. Ona mu je potrebna da točno izrazi Titovu zadaću među Krećanima. Krećane je sam Pavao popravio jer su bili u krivu i krivi. Vjerovali su u Jupitera. Sada vjeruju u Isusa Krista. Potom je Pavao otišao s Krete gdje je u Crkvi koja je tek nastala kao uređena zajednica ostavio Tita. Njegov će posao u popravljajući Krećana nakon njega nastaviti Tito. Jeronim drži da baš to izražava ἐπιδιορθώ ili *supercorrigere*. Tito će raditi iza Pavla i polazeći od djela koje je on obavio. Krećane će ispravljati dok u cjelini ne dosegnu istinu. Sve to, po Jeronimu, izražava riječ koju je Pavao uputio Titu i koja sadrži ἐπί, odnosno *super*, tj. "povrh" i "poslije". Upravo se tu najbolje i najočitije pokazuje Titov rad na Kreti. Tito izgrađuje zajednicu polazeći od temelja koji je utvrdio Pavao. To čini pošto je Apostol napustio otok.⁸

izdanje); NCE = *New Catholic Encyclopedia*; RAC = *Reallexikon für Antike und Christentum*; ThW = *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (Kittel); VB = *Vocabulaire biblique* (Von Allmen). Kada uz LThK stoji godina, odnosi se na treće izdanje.

⁵ Usp. PL, 26, 595A.

⁶ Usp. F. BÜCHSEL, γνήσιος, ThW, 1, 727.

⁷ Usp. PL, 26, 596AB.

⁸ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1903, 747; A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Brepols, 1954, 795.

3. Σώφρων

U Tit 1,8 sv. Pavao traži da biskup bude Σώφρων. U tekstu koji Jeronim tumači umjesto Σώφρων kao prijevod piše *castus*. Ali kada to razjašnjava naznačuje da je latinski prevodilac “zaveden dvoznačnošću” grčke riječi pa je umjesto da upotrijebi *pudicus* segnuo za riječu *prudens*. To znači da Jeronim⁹ osobno Σώφρων želi prevesti s *pudicus*. Vulgata je pak za Σώφρων odabrala *sobrius*. Tako za isti Σώφρων imamo četiri prijevoda: *prudens*, *sobrius*, *castus* i *pudicus*. Recimo da ti pridjevi znače: “razborit”, “triježan”, “čist” i “stidljiv”. Najprije nam nije jasno otkuda *castus* u Jeronimovu predlošku za Tit 1,8 niti koga on naziva “latinskim prevodiocem”. Po sebi, zadnju bismo naznaku mogli uzeti za govor o prevodiocu koji bi prije Jeronima prevodio Tit 1,8. To bi tada bila tzv. *Vetus latina*. Ali kako u tome slučaju u predlošku koji razglaba Jeronim, ne piše *prudens*? To nam nije jasno. Rješenje ne vidimo. To nas opet upozorava da još uvijek ne poznamo dovoljno povijest biblijskih prijevoda na latinski. Od sva četiri predložena prijevoda za Σώφρων ne bismo rado odabrali nijedan uz uvjet da druge moramo zbaciti. Tome je ovo razlog: riječ Σώφρων doslovce označuje čovjeka koji ima “zdrav duh” ili “zdravo srce” što je za onodobno poimanje jedno te isto. Jasno je pak da su sve četiri ranije spomenute oznake koje se vežu uz Σώφρων posljedica zdrave duše i čista srca.¹⁰

4. Ὁσιος

Jeronim je kratkom napomenom¹¹ popratio činjenicu da je latinski prevodilac Ὁσιος iz Tit 1,8 preveo riječju *sanctus* (“svet”). Tom prigodom ističe da riječi *sanctus* na grčkome odgovara riječ ἅγιος. Po Jeronimu, Ὁσιος treba prevesti riječju *pius* što znači “pobožan”. Jeronim smatra da se s Ὁσιος obilježuje svetost koju “prožima pobožnost” i “odnosi se na Boga”. Riječ pak ἅγιος znači općenito “svet”. Jeronim to dalje ne pojašnjava. Budući da su riječi Ὁσιος i ἅγιος u svakome religioznome govoru osnovne, malo nadopunjam spomenutu Jeronimovu opasku.

Zanimljivo je da grčki jezik ima nekih pet-šest riječi koje se redovito prevode riječju “svet”. Razumije se da svaka od njih posjeduje svoju vlastitu boju, prelijev i prizvuk. Riječ ἅγιος¹² među riječima koje znače “svet” pripada kasnijima. Prvi grčki pisac koji ju je sigurno rabio bio je povjesnik Herodot. Riječju se služio i Platon. Grci su ἅγιος upotrebljavali govoreći o posvećenosti mjesta, prostora, hrama, žrtvenika. Ali je Platon također posegnuo za riječju ἅγιος kada je pisao o božanstvima. U klasično grčko doba riječ se rijetko rabila. U helenističkome se razdoblju javlja kudikamo češće. Tada se veže uz istočna

⁹ Usp. PL, 26, 603B.

¹⁰ Usp. U: LUCK, Σώφρων, ThW, 7,1094-1101.

¹¹ Vidi PL, 26, 603D-604A.

¹² Usp. A. DIHLE, *Heilig*, RAC, 14,4-7; O. PROCKSCH, ἅγιος, ThW, 1, 87-112; G.B. STEVENS, *Holiness*, DBS, 10, 1432-1447.

božanstva kao što su Izida i Serapis. Neobično je da se ἅγιος iznimno rijetko primjenjivao na obične religiozne ljude, a nikada na one koji su bili neposredno vezani uz kult i religiozne obrede. Vjerojatno je sv. Jeronim imao na pameti što upravo kazasmo kada je zabilježio da ἅγιος naprosto znači *sanctus*. Vidi se pak da je njegova primjedba točna i na mjestu.

Riječ ὅσιος¹³ može se, dakako, odnositi na predmete i tada znači “posvećen” ili “čist”. Ali ὅσιος prije svega izražava nutarnji čovjekov stav prema Bogu. Čovjek je ὅσιος kada se njegov život čudoredno usklađuje s onim što od njega traži Bog. Prema tome, za nekoga kažemo da je ὅσιος ako se u životu onako vlada i ponaša kako od njega zahtijevaju zakoni i propisi koji dolaze od Boga. Riječ ὅσιος izražava čovjekovu nutrinu koja se kroz djelovanje usklađuje s Božjom voljom. O takvome se čovjeku kaže da je ὅσιος. Zbog toga Jeronim ὅσιος prevodi s *pius*, a ne sa *sanctus*. Korijensko značenje riječi *pius*¹⁴ nije sigurno utemeljeno. Pretpostavlja se da *pius* izvorno znači “čist”. U biti kod Latina *pius* utvrđuje odnos prema domovini, roditeljima i bogovima. Taj se odnos može možda najbolje izraziti pojmovima “odanost”, “privrženost” i “ljubav”. Gotovo da je to sadržaj riječi *pietas*. Prema tome, *pius* je čovjek koji je drugome odan, privržen i prema njemu pun ljubavi. Usput spominjemo da se u naših prevodilaca za ὅσιος iz Tit 1,8 javlja “svet”¹⁵ i “pobožan”.¹⁶

5. Φρεναπάτης

Rječnici redovito ne navode istaknutu riječ. Stručni rječnik kao mjesto gdje se ona pojavljuje spominje samo Tit 1,10. Nije pak teško zapaziti da se φρεναπάτης sastoji od φρήν što znači “razum”, “um”, “duša” i “srce”. Ali u složenici je i riječ ἀπάτη. Ona znači “prijevara” i “zavođenje”. Prema tome, u Tit 1,10 govori se o ljudima koji varaju tuđi razum. Tako ih zavode u bludnju i strovaljuju u zlo. Jeronim je bio nezadovoljan time što “latinski prevodilac” φρεναπάται jednostavno prevodi sa *deceptores*.¹⁷ Pri tome nije imao na pameti da je riječ *deceptor* rijetka. Tako je naši rječnici uopće ne spominju. Riječ znači “varalica” i “zavodnik”. Jeronim je zapravo želio da se izričito prevedu oba dijela složenice. U Vulgati piše samo *seductores*. Ni te riječi nemaju naši rječnici. Ona doslovce znači “odvoditelj”.¹⁸

¹³ Usp. A. DIHLE, *Heilig*, RAC, 14, 10-12; F. HAUCK, ἅγιος, ThW, 5, 483-489.

¹⁴ Usp. A. MÉHAT, *Piété*, DS, 12, 1695-1696; J. HASTINGS, *Piety*, DoB, 3, 875.

¹⁵ Usp. F. ZAGODA, *Sveto pismo Novoga zavjeta*, Zagreb, 1939, 440; B. DUDA-J. FUČAK, *Novi zavcjet*, Zagreb, 1985, 411.

¹⁶ Usp. BIBLIJA, *Stari i Novi zavjet*, Stvarnost, 1968, 188.

¹⁷ Vidi PL, 26, 605A.

¹⁸ Usp. H. LESÊTRE, *Séduction*, DB, 5, 1560-1561.

6. Νηφάλιος

Jerolim kratko svraća pozornost na riječ νηφάλιος u Tit 2,2. Kaže da može označavati “triježna” čovjeka, ali i “onoga tko bdije”.¹⁹ Ta se riječ u Novome zavjetu susreće još u a Tim 3,2 i 1 Tim 3,11. Kadea se νηφάλιος veže²⁰ uz osobe, označuje čovjeka koji ne pije alkoholna pića. Ali se također može odnositi i na predmete. Tada νηφάλιος ističe da nešto ne sadrži vidno. Tako su se, primjerice, muzama prikazivali prinosi koji u sebi nisu sadržavali vino već su se sastojali od vode, meda ili mlijeka. Vino je bilo isključeno. Čak su pogani znali zahtijevati da se kod žrtvenika i žrtvovanja ne upotrebljava vinova loza kao ni smokvino drvo. Bilo je posve razumljivo što se stalo tražiti da bez vina budu i osobe koje su zaposlene oko prinošenja žrtava.

7. Ἐν κατασήμετι ἱεροπρεπέϊς

Naznačeni se izričaj nalazi u Tit 2,3 i odnosi na starice. Njime apostol Pavao izražava svoju želju i zahtjev u pogledu starih žena. Po latinskome prijevodu koji je Jerolim zatekao²¹ od starica se traži da budu *in habitu sancto*. Tako je pred nama važna i smislom bogata riječ *habitus*.²² Riječ uistinu ima puno značenja. Od prve se vidi da dolazi od *habere* što znači “imati”. Riječ *habitus* može označavati vanjski izgled: način kako se tko na vanjštini ponaša i vlada. Jasno je da u to spada i nošnja. Stoga *habitus* često znači “odjeća”. Ali *habitus* također izražava unutarnje duhovno opredjeljenje i stanje. Tako je *habitus* izraz raspoloženja duše. Filozofi rječju *habitus* iskazuju trajno nutarnje usmjerenje ljudskoga duha. Riječ *habitus* dobro pozna latinska klasična književnost.

Latinski prijevod u Tit 2,3 od starica iziskuje da njihov *habitus* bude *sanctus*. Uzme li se puni i složeni smisao riječi *habitus*, vidimo da nije mali ni lagani zahtjev stavljen pred starice. Od njih se traži svetost koja obuhvaća nutrinu i vanjstinu. Sve kod starica mora biti sveto: duša i vanjsko ponašanje. Ipak sv. Jerolim nije u punini bio zadovoljan s izričajem *in habitu sancto*. Osobno nismo dokučili razlog njegovu nezadovoljstvu. U svakome slučaju, Jerolim izvorni izričaj Ἐν κατασήμετι ἱεροπρεπέϊς drži “boljim”.

Po rječniku²³ riječ κατάστημα ima višestruku uporabu. Poznata je čisto društvenome životu jer se rabi kada je govor o osnutku, uspostavi i ustanovljenju neke nove države. Riječ κατάστημα također se upotrebljava ako govorimo o “stanju” klime, temperature ili o tjelesnome zdravlju. Riječ κατάστημα općenito označava “stanje”, “položaj”. Uz to može označiti

¹⁹ Usp. PL, 26, 613A.

²⁰ Usp. O. BAUERNFEIND, νηφάλιος, ThW, 4, 938-940.

²¹ Vidi PL, 26, 615AB.

²² Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 385; Ae. FORCELLINI, *Lexicon totius latinitatis*, 2, 518; A. MICHEL, *Vertu*, DTC, 15, 2753-2757.

²³ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1054.

“vladanje” i čudoredno “ponašanje”. Nama se čini da su riječi *habitus* i *κατάστημα* svojim sadržajem zaista bliske.

Riječ *κατάστημα* u Tit 2,3 pobliže određuje *ἱεροπρεπής*.²⁴ Nije teško smjesta uočiti da se *ἱεροπρεπής* sastoji od *ἱερός* što znači “svet” i *πρέπει* što znači “dolikuje”. Prema tome, *ἱεροπρεπής* znači “koji se dolikuje svetome” ili “koji se pristoji svetome”. Ali *ἱεροπρεπής* također izražava da je netko kao “častan” uistinu “dostojan” nečega što je sveto ili nekoga tko je svet. U Tit 2,3 *ἱεροπρεπής* upozorava starice kakve moraju biti u svojoj nutрини i vanjštini, tj. u cijelome svome biću i vladanju. Njihov *habitus* ili *κατάστημα* treba da je “dostojan” onoga “svetoga” što su prihvatile. Život im treba tako teći da “dolikuje” onome “svetome” koje je njihovo vlastito. Očito je da je za starice iz Tit 2,3 “sveto” zapravo jedini Sveti. To je Bog u koga vjeruju i kome pripadaju.

8. *Εὐαρέστους εἶναι*

Prevodioci istaknuti izričaj koji čitamo u Tit 2,9 redovito tako prevode da se shvati kako Pavao na tome mjestu od robova traži da svojim gospodarima “ugađaju”, da im budu “ugodni”. Sveti Jeronim²⁵ grčki je izričaj shvatio posve drukčije. Kaže da Apostol od robova zapravo traži “da se sebi dopadaju”. On doslovno piše *ut complacent sibi*. Robovi moraju upravo tako o sebi držati i na taj način misliti o svome životnome položaju da im se “Božja odredba o njima ne učini nepravednom”. Jeronim čak otvoreno ističe “neka se robovi sami sebi sviđaju ukoliko su robovi”. Neka im ipak pri tome ne padne na pamet da ne mogu “služiti Bogu jer su podložni ljudima”. Jeronim ponavlja “neka se u svome položaju sebi sviđaju”. Svoju tvrdnju time ukrijepljuje što naglašava da “svako stanje može skladno svome redu postići blaženstvo”. Ali i Jeronim je zapravo svjestan da se izričaj *εὐαρέστους εἶναι* makar donekle smije tako shvatiti i zato prevesti “neka se sebi dopadaju”.

Kako nam se i samima Jeronimovo poimanje pričinilo dosta čudnim, makar je na svoj način logično i razumljivo, pobliže smo se zanimali za riječ *εὐάρεστος*. Taj pridjev²⁶ uobičajeno naznačuje da je netko nekome “ugodan”, “prijazan”, “mio”. Zato prevodioci redovito i vele da se u Tit 2,9 od robova iziskuje da budu odani svojim zemaljskim gospodarima. Dužni su im ugađati. Ipak smo na jednome mjestu²⁷ našli naznačeno da *εὐάρεστος* također može značiti “zadovoljan”. To bi bila podloga za navedeno Jeronimovo razmišljanje i tumačenje. Ono čak nije ni neobično kada se povede računa da *εὐάρεστος* dolazi od *εὐαρεστέω*. Taj pak glagol²⁸ doista može značiti “biti zadovoljan”.

²⁴ Usp. G. SCHRENK, *ἱεροπρεπής*, ThW, 3, 253-254.

²⁵ Vidi PL, 26, 620BC.

²⁶ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 826; H.G. LIDDEL-R.SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, Oxford, 1968, 706.

²⁷ Usp. W. FOERSTER, *εὐάρεστος*, ThW, 1, 456-457.

²⁸ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 826.

Također izražava da netko u sebi “nalazi zadovoljstvo” zbog nečega ili da radi nečega u sebi “uživa”.

Imajući, dakle, na pameti kazano Jeronim je s pravom spomenuo da se izreka u Tit 2,9 o robovima može, ako se gleda na riječ, prevesti “neka se sebi sviđaju”. Prijevodu je pružio i tumačenje. Mislimo da njime nije nipošto potvrdio robovlasnički sustav drevnih vremena.

9. Περιούσιος

U Tit 2,14 sv. Pavao kršćane naziva “izabrani narod”. Umjesto “izabrani” u izvorniku piše περιούσιος. Sam Jeronim ističe²⁹ kako mu je bilo teško proniknuti smisao te riječi i da je osobno o njoj “često razmišljao”. Čak je pitao “učenjake ovoga vijeka” da li su je “negdje čitali”. Ali nije nikada naišao na nekoga tko bi mu mogao “razjasniti” što περιούσιος zapravo “znači”. Stoga mu nije ostalo drugo nego da se “uteče Starome zavjetu”. Smatrao je da je Apostol otuda preuzeo περιούσιος.

Uistinu se περιούσιος čita u drevnoj Bibliji, ali samo do pet puta. Tu se riječ javlja vezana uz “narod”. Drugim riječima, obilježuje i označuje starozavjetni Božji narod. Ističe da je među svim pucima svijeta Izrael na izdvojen način Božji narod. Posebice je odabran, dragocjen i predstavlja naročitu vrijednost i bogatstvo. To se želi izreći riječju περιούσιος. Razumije se da to od Izraela traži posebno ponašanje. U svemu se s naročitom ljubavlju i privrženosti treba podlagati Božjim zapovijedima i imati puno pouzdanje i vjeru u Boga.

U cijelome se Novome zavjetu περιούσιος nalazi samo u Tit 2,14 gdje je preuzet iz Izl 19,5; Pnz 14,2 i Ez 37,23. Nema dvojbe da u Tit 2,14 περιούσιος pokazuje kakav je novozavjetni Božji narod. To je na izniman i povlašten način “odabrani narod” (Tit 2,14). Tako se mora i vladati.³⁰

10. Παρακάλει

U Tit 2,15 Pavao s παρακάλει izražava Titovu ulogu na Kreti. U latinskome je prijevodu koji je Jeronim imao pred sobom umjesto παρακάλει pisalo *exhortare*. Jeronim smatra da se latinska riječ po smislu donekle razlikuje od grčke. Svoju primjedbu pojašnjuje time što kaže da παρακάλησις više znači *consolatio* nego *exhortatio*.³¹ To pokazuje da se i παρακαλέω bolje prevodi s *consolari* nego s *exhortari*. Glagol παρακαλέω veoma je dobro zajamčen u grčkome jeziku i ima brojna značenja. Ovdje ističemo samo neka. Prvotno

²⁹ Usp. PL, 26, 622C.

³⁰ Usp. J. HASTINGS, *Peculiar*, DoB, 3,734-735; H. PREIKER, περιούσιος, ThW, 6,57-58.

³¹ Vidi PL, 26, 624A. - Ο παρακαλέω i παράκαλεσις usp. O. SCHMITZ, ThW, 5, 771-777; 790-798; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1464-1465; H. G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 1311.1313; J. HASTINGS, *Paraclete*, DoB, 3,665-666.

παρακαλέω znači nekoga “pozvati k sebi”. To se čini da se od pozvanoga zatraži savjet, pomoć ili utjeha. Prema tome, παρακαλέω naprosto znači “dozvati”. Ipak isti παρακαλέω može značiti “opominjati”, “poticati”, “nagovarati” i “tješiti”. Ista osnovna značenja ima i imenica παράκλησις koja je nastala od παρακαλέω. Prvenstveno znači “dozivanje k sebi” i “dozivanje za se”. Παράκλησις je “poziv”, “zamolba”, ali također znači “poticanje”, “sokoljenje” i “tješjenje”.

I glagol i imenica o kojima ovdje govorimo iznimno se često susreću u Septuaginti i Novome zavjetu. Kaže se da se παρακαλέω samo u Novome zavjetu javlja sto i tri puta, a παράκλησις dvadeset i devet puta. Sv. Pavao bi glagol napisao pedeset i četiri puta, a imenicu dvadeset puta. Te smo brojke naveli da se smjesta vidi kako nije moguće kazati što παρακαλέω i παράκλησις znače u Novome zavjetu općenito pa ni kod samoga apostola Pavla. Vjerojatno različitim mjestima odgovara druga strana smisla navedenih riječi. Držimo da se nije moguće sa svom sigurnošću opredijeliti ni za παρακαλέω u Tit 2,15. U potvrdu navodimo da u jednome hrvatskome prijevodu³² za παρακαλέω piše “opominji” dok u drugome³³ čitamo “zapovijedaj”.

Sada se opet vraćamo sv. Jeronimu. On je bio nezadovoljan s prijevodom *exhortare* u Tit 2,15. Ta riječ³⁴ znači “poticati”, “hrabriti”, “sokoliti” i “savjetovati”. Znamo da to nije osnovni smisao u glagolu παρακαλέω. Ali smo među značenjima za παρακαλέω i na nj naišli. Jeronim bi radije *exhortor* zamijenio s *consolor* jer misli da u Tit 2,15 bolje prevodi παρακαλέω. Međutim ni *consolor* nije neposredno značenje u παρακαλέω. Ali je i ono u glagolu. Jeronim pak izrijeком kaže da παράκλησις radije znači *consolatio* nego *exhortatio*. Po sebi, παράκλησις znači jedno i drugo. Uostalom, značenja se riječi *consolatio* i *exhortatio* međusobno susreću i isprepliću. Po rječniku, *exhortatio*³⁵ znači “nagovor” i “utjeha”, a *consolatio* “tješjenje”, “hrabrenje”, “bodrenje” i “pomoć”.³⁶

Sv. Pavao je, dakle, u Tit 2,15 upotrijebio παράκαλει. Jeronim je zatekao prijevod *exhortare*. Tako još uvijek piše u Vulgati. Jeronim bi *exhortor* drage volje zamijenio s *consolor*. Rekosmo da su naši prevodioci odabrali “zapovijedaj” i “opominji”. Što se nas tiče ovaj bismo put bili na Jeronimovoj strani kada bismo morali birati. Na to nas nutka sadržaj ulomka gdje je Pavao napisao παρακάλει. U Tit 2,13 Apostol govori o “blaženoj nadi” koja se odnosi na “pojavak velikoga Boga i Spasitelja našega Isusa Krista”. Eto što kršćanin još “čeka”. Nema dvojbe da Pavao u Tit 2,13 stavlja pred oči slavni Kristov dolazak koji je istinska kršćanska nada. On tim dolaskom u slavi diljem svojih poslanica

³² Usp. F. ZAGODA, *Sveto pismo*, 442.

³³ Usp. B. DUDA-J. FUČAK, *Novi zavjet*, 412.

³⁴ Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 329.

³⁵ Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 329.

³⁶ Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 206-207.

tješi kršćane u njihovim tjeskobama, mukama i svakojakim patnjama. Najveća je kršćanska utjeha u ovome vijeku nada u Gospodnji “pojavak” (Tit 2,13). To je pravi razlog zašto bismo bez straha i većega krzmanja usvojili Jeronimovu napomenu vezanu uz παρακάλει iz Tit 2,15.

11. Περιφρονείτω

Tumačeći περιφρονείτω iz Tit 2,15 sveti Jeronim³⁷ se prisjetio καταφρονείτω iz 1 Tim 4,12. Usporedba ga je tih dvaju mjesta navela na zaključak da se smislom razlikuju glagoli περιφρονέω i καταφρονέω i da im razlika dolazi od περί (“uokolo”) i κατά (“preko”). Jeronim smatra da je razlike morao biti svjestan i sâm sv. Pavao. To time potvrđuje što je zapazio da se Apostol u svojim poslanicama riječima nije služio kako naiđu “slučajno” niti “proizvoljno” već da je vodio računa o točnome značenju “imenica”, “glagola” i “prijedloga”.³⁸

Ovdje po strani ostavljamo 1 Tim 4,12 i usredotočujemo se na καταφρονέω, καταφρόνησις, i περιφρόνησις. Sve je te riječi Jeronim grčki zabilježio u svome tekstu. Po njemu, καταφρονέω i καταφρόνησις u strogome smislu naznačuju “prezir” koji je u sebi dopušten, dobar i častan. Da objasni o kojemu je “preziru” govor, Jeronim donosi primjer mučenika dok ga muče. Mučenik da ispovjedi svoju vjeru “prezire sva mučenja”. Ne obazire se kolika su i koje naravi. Naznačismo da se καταφρονέω nalazi u 1 Tim 4,12. Naš posao nije ispitati kako se navedeno Jeronimovo razmišljanje uklapa u smisao riječi u 1 Tim 4,12.

Najprije ističemo da se καταφρονέω češće čita na novozavjetnim stranicama.³⁹ Glagol u grčkome ima više značenja. Ovdje navodimo dva jer su nužna za našu raspravu. Kao prvo καταφρονέω znači “prezreti”, “omalovažiti”, “ne voditi računa”. Ali isti καταφρονέω znači “ne brinuti se” i “ne bojati se”. Mislimo da je Jeronim u svome tumačenju imao na pameti to drugo značenje. Za καταφρόνησις rječnik⁴⁰ naprosto kaže da znači “prezir”. Nama nije nimalo teško pogoditi kako Jeronim razumije “prezir” koji je καταφρόνησις.

Sada prelazimo na περιφρονέω koji se čita u Tit 2,15. Sam Jeronim u svoj tekst dodaje imenicu περιφρόνησις. I ovaj je put riječ o “preziru”, ali ga Jeronim izrijeком naziva “zli prezir”. Razmišljajući o περιφρόνησις Jeronim se izravno sjeća stoika koji “pomno razlikuju riječi”. To bi moglo značiti da je od njih naučio što točno znači περιφρόνησις. Jeronim tvrdi da se περιφρόνησις obistinjuje kada netko o sebi misli da je “bolji od drugoga” i zato “prezire onoga

³⁷ Vidi PL, 26, 625AD.

³⁸ Vidi PL, 26, 625A.

³⁹ Usp. Rim 2,4; 1 Kor 11,22; 1 Tim 4,12; Mt 18,10. - O tome glagolu usp. C. SCHNEIDER, καταφρονέω, ThW, 3, 633-634; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 920; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1059.

⁴⁰ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1059; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 920.

koga drži nižim". Takav "poniznoga smatra dostojnim prezira". U tome, dakle, smislu Jeronim shvaća περιφρονέω i περιφρόνησις.

Mi smo i u ovome slučaju prevrtali rječnike.⁴¹ To je bilo tim nužnije što se περιφρονέω u cijelome Novome zavjetu nalazi jedino u Tit 2,15. Prvenstveno περιφρονέω znači "razmišljati o svemu", "ispitati do dna", "odmjeriti", "ocijeniti". Ali περιφρονέω uz to znači "gledati na stranu", "gledati preko nečega", "gledati preko nekoga". Napokon, περιφρονέω znači "prezirati", "obescijeniti". Za περιφρόνησις se kao značenje navodi samo "podcjenjivanje".⁴²

12. Ἄρχαις

Po latinskome prijevodu⁴³ koji je sv. Jeronim imao u rukama sv. Pavao u Tit 3,1 traži podlaganje *principibus* što znači "poglavarima". Jeronim se ne slaže s odabranom riječi jer u izvorniku piše ἄρχαις. On upozorava da u Tit 3,1 ἀρχή zapravo znači "vlast", a ne ljude koji obnašaju i vrše vlast. Zato kaže da bi umjesto *principibus* trebalo pisati *principatibus*. Za *principatus* zaista nije lako odabrati hrvatsku riječ. Dalo bi se upotrijebiti riječi "načelništvo", "zapovjedništvo", "vrhovništvo" ili naprosto "vlast". U biti *principatus*⁴⁴ naznačuje "početak" i "prvo mjesto". U naših su prevodilaca za ἄρχαις riječi "poglavari",⁴⁵ "poglavarstva",⁴⁶ "vlasti".⁴⁷

Jeronimovu napomenu uz ἄρχαις u Tit 3,1 potvrđuje svaki rječnik. Uistinu ἀρχή izražava ono što je na prvome mjestu i pred svime. Kada je riječ o nečijem položaju, časti ili stupnju na kojemu se nalazi ἀρχή označava vladanje, zapovijedanje, moć. Ali ἀρχή također može značiti prostor gdje je netko po vlasti na prvome mjestu. Uz to ἀρχή naprosto znači "nadležstvo", "oblast" i "poglavarstvo".

13. Νοθεσία

U Tit 3,10 na latinskome Jeronim je zatekao riječ *correptio*. Naši je rječnici ne navode.⁴⁸ Ona uz ostalo znači "ukor".⁴⁹ Riječ *correptio* rabili su i

⁴¹ Usp. C. SCHNEIDER, περιφρονέω, ThW, 3, 634; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1544; H. G. LIDDEL.R. SCOTT, *Lexicon*, 1393.

⁴² Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1544; H. G. LIDDEL.R. SCOTT, *Lexicon*, 1393.

⁴³ Usp. PL, 26, 626BC. - Vidi G. DELLING, ἀρχή, ThW, 1, 477-483.

⁴⁴ Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 663-664

⁴⁵ Usp. BIBLIJA, Stvarnost, 188.

⁴⁶ Usp. B. DUDA.J. FUČAK, *Novi zavjet*, 413.

⁴⁷ Usp. F. ZAGODA, *Sveto pismo*, 442.

⁴⁸ Usp. S. ŽEPIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1881; M. DIVKOVIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1900; M. ŽEPIĆ, *Rječnik latinskoga i hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1941.

⁴⁹ Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 1, 779.

latinski crkveni pisci. U njihovim djelima⁵⁰ *correptio* može značiti “ukor”, “prijekor” i “kazna”. U Vulgati⁵¹ *correptio* izražava nezadovoljstvo lošim ponašanjem nekoga čovjeka. Nema dvojbe da i Jeronim⁵² *correptio* uzima u smislu “ukor”, “prijekor”, “predbacivanje” i “spočitavanje”. Upravo je zato protivan toj riječi u Tit 3,10. Premda se u Tit 3,10 *correptio* odnosi na “krivovjerna čovjeka” Jeronim drži da sv. Pavao nije tražio od Tita da *correptio* bude njegov “prvi i drugi” stav prema “heretičnome čovjeku”. Da bi to pokazao, Jeronim upozorava kako je Pavao odabrao “bolju” riječ. Poslužio se riječju $\nu\omicron\upsilon\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$. Smjesta na značujemo da $\nu\omicron\upsilon\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$, po Jeronimu, znači *commonitio* (“opomena”) i *doctrina* (“pouka”). To pak isključuje *increpatio*. Naši latinski rječnici⁵³ ne spominju riječ *commonitio*. Ona pak znači “opomena”, “upozorenje”.⁵⁴ To pokazuje kako je Titu dužnost “heretičnoga čovjeka” prije svega opomenuti i upozoriti na nedostatak. Ta se “opomena” nadasve sastoji od “pouke”. Zato je Jeronim uz *commonitio* napisao *doctrina*. Titov početni postupak mora izbjeći *increpatio*. Ni tu riječ nismo zapazili u našim rječnicima.⁵⁵ Ona je inače veoma oštra. Po sebi izražava “krik kojim se prijeti” ili “vrisak srdžbe” odnosno “opomenu koja prijeti”. S *increpatio* se izražava “prijetnja” i “kazna”.⁵⁶

Nezadovoljan, dakle, latinskom riječi *correptio* u Tit 3,10 Jeronim ističe vrijednost riječi $\nu\omicron\upsilon\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$ koju je upotrijebio Apostol. Riječ se nalazi u klasičnome grčkom gdje joj je osnovno značenje “opomena” kojom se ljude sokoli i potiče da se oslobode nedostataka i tako postanu bolji.⁵⁷ U starozavjetnoj Bibliji na grčkome⁵⁸ nadasve rijetko nalazimo riječ $\nu\omicron\upsilon\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$. Naprotiv, Filon Aleksandrijski veoma dobro pozna riječ. Često je upotrebljava da izrazi pojmove kao što su “opomene” i “upozorenje”.

U Novome zavjetu riječ $\nu\omicron\upsilon\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$ možemo smatrati biljegom Pavlovih poslanica. Njome Apostol označuje postupak dušobrižnika i odgojitelja koji nastoje ljude privesti kreposnu životu. Oni u tu svrhu sokole, potiču, opominju i nagovaraju. Pri tome ne prijete niti kažnjavaju. Svojom riječju druge žele navesti na dobro. Sve to vrijedi i za $\nu\omicron\upsilon\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$ u Tit 3,10 makar se tu govori o “heretičnome čovjeku”. I tada treba krenuti od $\nu\omicron\upsilon\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$, tj. od opomene koja je poticaj, ohrabrenje i pouka, a ne smjesta prijekor i kazna. Radi toga Jeronim nije zadovoljan s riječju *correptio* u Tit 3,10. Ona netočno i nepotpuno prevodi $\nu\omicron\upsilon\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$. Dodajmo da usprkos tome i u Vulgati kod Tit 3,10 piše *correptio*.

⁵⁰ Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 226.

⁵¹ Usp. H. LESÉTRE, *Reproches*, DB, 5, 1051-1052.

⁵² Usp. PL, 26, 632B i 633B.

⁵³ Odnosi se na rječnike spomenute u bilješci 48.

⁵⁴ Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 1, 651; A. BLAISE, *Dictionnaire*, 175.

⁵⁵ Odnosi se na rječnike spomenute u bilješci 48.

⁵⁶ Usp. FORCELLINI, *Lexicon*, 2, 668; A. BLAISE, *Dictionnaire*, 429.

⁵⁷ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1334; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 1182-1183.

⁵⁸ Usp. J. BEHM, $\nu\omicron\upsilon\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$, ThW, 4, 1013-1016.

Sam pak Apostol u Tit 3,10 od Tita traži da u slučaju “heretičnoga čovjeka” dvaput krene s $\nu\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$.

Po sebi se razumije da govor o “opomeni” u Tit 3,10 treba staviti u širi okvir drevnoga razmišljanja⁵⁹ o nužnosti i koristi “opomene” u duhovnome napredovanju. Ljudi se opominju da im se pomogne iz dana u dan postajati bolji, čudoredniji i čestitiji. Opomeni su priznavali veliku vrijednost klasični pisci kao Seneka u djelu *O srdžbi* ili Plutarh u knjizi *Kako razlikovati ulizicu od prijatelja*. Iz Staroga se zavjeta u istu svrhu redovito navodi Lev 19, 17. U Novome zavjetu svakome su poznate Gospodnje riječi kod Mt 18, 15-17.

Pomišljamo da Jeronima na razmišljanje o $\nu\theta\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$ nije morala isključivo potaknuti egzegetska skrb nego i njegov vlastiti odgojiteljski rad. Općenito govoreći, u Jeronimovu *Tumačenju Poslanice Titu* ima na pretek valjanih odgojiteljskih naputaka koji možda potječu otuda što je Jeronim bio duhovni vođa betlehemske samostana koje je utemeljio. Čini nam se značajnim da je Jeronim zapazio kako Pavao u Tit 3,10 od svoga učenika traži da i onda kada je pred njim “čovjek” koji je “krivovjernik” ne počne s prijekorom i kaznom. Neka počne s opomenom i poukom. Pomišljamo da je Jeronim u takvome postupanju vidio uzor za svaki odgojiteljski početak. Nijedan odgoj ne počinje ukorom i kaznom već opomenom koja je pouka. Ukor će i kazna doći u svoje vrijeme.

14. Παῦς

Sv. Jeronim na jednome mjestu⁶⁰ ovako navodi izreku iz Iz 49,6: “Za te je veliko što se nazivaš mojim slugom.” Jeronim primjećuje da to “po Izaiji Otac govori Sinu”. Istodobno u *Tumačenju* bilježi i Septuagintin grčki tekst. To je učinio zato što se u njemu nalazi riječ Παῦς. Tom, dakle, riječju Otac u Iz 49,6 označuje svoga Sina. Jeronim pak kaže da Παῦς “može značiti sluga i sin”. Da stekne jasnoću pogledao je hebrejski izvornik i ustanovio da je tu riječ o “Sluzi”. Drugim riječima, u Iz 49,6 Otac preko proroka svoga Sina naziva “svojim Slugom”. Navedeno Izaijino mjesto jedno je od njegovih mjesta gdje se govori o Božjemu Sluzi. Evo koja su ostala: 42,1-9; 49, 1-6; 50, 4-9 te 52, 13-53,1-12. Tako smo naveli glasovite starozavjetne pjesme o Božjemu Sluzi. Istina je da se učeni spore kako treba točno omeđiti prva tri navoda, ali mi smo ih zabilježili kako se to obično čini.

Poteškoća u svezi s likom Božjega Sluge iz Izaijinih pjesma nije malo. Nije jasno da li je taj Sluga posebna osoba, znameniti Sveti ostatak ili čak cijeli vjerni Izrael. Svakako prevladat će mišljenje da je Sluga Božji zapravo Mesija. Uloga je Sluge velika. On je za nju odabran od začeca i rođenja. Sluga je nevin i svet. U punini je pravedan. Sluga Božji treba donijeti konačni zakon i učiniti da

⁵⁹ Usp M. NEPPER, *Correction fraternelle*, DS, 2, 2404-2414; J. GEWIES, *Brüderliche Zurechtweisung*, LThK, 2(1994), 717-718; J. ERNST, *Brüderliche Zurechtweisung*, LThK, 2,(1994), 715-716

⁶⁰ Usp. PL, 26, 591B.

se svi narodi obrate Bogu. Bitno mu je poslanje molitva, patnja i žrtva umjesto svih ljudi i za sve ljude. Po toj se mucii smrti utvrđuje konačni savez između Boga i ljudi.

Redovito se kaže da je Isus sebe poistovjetio sa Slugom Izaijinih pjesama i obistinio Slugino poslanje u svijetu. Radi toga je dragovoljno prihvatio smrt na križu i svoj život položio za sve ljude. Krist je čitav svoj život shvatio kao služenje. U svojoj je krvi utvrdio konačni i vječni savez s ljudskim rodom.

Zanimljivo je da se u Noyome zavjetu u više navrata kao naznaka za Isusa pojavljuje spomenuta riječ Παῖς. Ovdje prije svega imamo na umu ova mjesta: Dj 3,13; 3,26; 4,27 i 4,30. Premda nije posvemašnje nužnosti, na tim mjestima bi se smjelo za grčku riječ upotrijebiti riječ sluga. Tako bismo sačuvali duboku i nadasve korisnu povezanost između Sluge iz Izaijinih ulomaka i samoga Gospodina Krista. U iznimno ranoj kristologiji Isus se nerijetko naziva Božjim Slugom.⁶¹

15. Ἐπιούσιος i οὐσία

Jeronim je kratko, ali veoma jezgrovito i jasno, u svome *Tumačenju Poslanice Titu*⁶² protumačio znameniti i zagonetni ἘΠΙΟΥΣΙΟΣ iz Mt 6,11. On najprije tvrdi da latinska riječ *quotidianus* ("svagdašnji") ne prevodi kako treba ἘΠΙΟΥΣΙΟΣ iz izvornika. Inače kao tumačenje samoga "kruha" o kojemu je riječ u Mt 6,11 i na koji se odnosi *quotidianus* i ἘΠΙΟΥΣΙΟΣ u svome ulomku Jeronim naznačuje nekoliko rješenja. Počinje s time što s dosta oštrim *absit* ("bilo daleko") zabacuje takvo mišljenje koje "kruh" iz Očenaša uzima za ovo naše svagdanje jelo koje zovemo "kruh". Jeronim to stajalište upire o činjenicu da je kršćanima zabranjeno brinuti se "za sutra" (Mt 6,34). Čak mu se čini nedostojnim "u Gospodnjoj molitvi" moliti za ono što će se zakratko probaviti i odložiti "na stranu". Tim smo Jeronimovim pojašnjenjem iskreno začuđeni i iznenađeni. Jeronim je kao velik isposnik i pokornik sigurno znao živjeti samo o kruhu i vodi. Uostalom, mnogi su Oci bez ustručavanja "kruh" iz Mt 6,11 uzimali za obični kruh i za nj se postojano, usrdno i skromno molili. Ali "kruh" iz Očenaša, uz to što je ovaj naš tvorni kruh, također predstavlja sve što nam je toliko nužno da bez toga ne možemo živjeti.

Jeronim osobno drži da ἘΠΙΟΥΣΙΟΣ iz Očenaša znači "izvrstan", "izvanredan" ili "osobit". Po njemu dakle, u Očenašu molimo za taj "izvrstni kruh". Sam Jeronim naznačuje da je "izvanredni kruh" iz Mt 6, 11 Krist koji

⁶¹ Usp. H. LESIETRE, *Serviteur de Jéhovah*, DB, 5, 1677; A. FEUILLET, *Isaïe*, DBS, 4, 709-714; A. GELIN, *Messianisme*, DBS, 5, 1192-1195; V. ERMONI, *Isaïe*, DB, 3, 981-984; H. GROSS, *Ebed Jahwe*, LThK, 3, 622-624; F. MUSSNER, *Ebed Jahwe*, LThK, 3, 624-625; M. A. GERVAIS, *Servant of the Lord Oracles*, NCE, 13, 126-130; W. ZIMMERLI, Παῖς θεοῦ, ThW, 5, 676-713; J. JEREMIAS, Παῖς θεοῦ, ThW, 5, 676-713; P. MICHAELI, *Serviteur*, VB, 283-285; E. TOBAC, *Isaïe*, DTC, 8, 67-77; S. LÉGASSE, *Jésus Serviteur*, DS, 14, 686-689.

⁶² Usp. PL, 26, 623AB:

silazeći s neba kaže: “Ja sam kruh koji siđoh s neba” (Iv 6,51). Priznajemo da je to tumačenje dobro ukorijenjeno u otačkoj predaji.

Jeronim, nadalje, spominje još jedno mišljenje koje “neki” zastupaju i koje on ne odbacuje. Kaže da dotični “kruh” iz Očenaša smatraju kruhom koji je “povrh svih zbilja”, tj. “povrh svih supstancija”. Po Jeronimu, to se shvaćanje “mnogo ne razlikuje od smisla” koji sam prihvaća. Kod toga se razjašnjenja riječ ἔπιουσιος rastavlja na ἐπί (“nad”) i οὐσία. Jeronim je u svome tekstu napisao riječ οὐσία i preveo je sa *substantia*. Stoga smo i sami prethodno upotrijebili riječ supstancija. Jeronim nije izravno napisao ἐπί, ali je očito ἐπί dvaput preveo sa *super* što znači “povrh” ili “nad”. Jasno je da Jeronim ima puno pravo tako prevesti ἐπί. Bilo je Otaca koji su držali⁶³ da se ἔπιουσιος sastoji od ἐπί i οὐσία.

Samo se kratko zaustavljamo kod riječi οὐσία. Znamo da je odigrala veliku ulogu prije svega u povijesti trojstvene teologije.⁶⁴ Nešto je manje nazočna u kristologiji. Riječ οὐσία u srži ima dvojako značenje i zato dvostruku uporabu. U govoru običnih ljudi i u dnevnome sporazumijevanju οὐσία znači “imanje”, “posjed”, “imutak”, “imovina”, “blago”. Kod učenih ljudi οὐσία znači “ono što jest” za razliku od onoga što nije jer ne postoji. Prema tome, οὐσία je “bit” i “bitnost”.⁶⁵

16. Παγκρατιαστής

Na jednome mjestu u otisnutome Jeronimovu tekstu čitamo⁶⁶ riječ *pancratiastes* i u zagradi παγκρατιαστής. Pretpostavljamo da je Jeronim napisao παγκρατιαστής. Zato se ovdje kratko zaustavljamo kod te riječi. Jeronim je čak mogao zabilježiti i *pancratiastes* jer su tu riječ u tome obliku upotrebljavali latinski pisci. Riječ παγκρατιαστής potječe iz onodobnoga športskog života.⁶⁷ Onaj je čovjek παγκρατιαστής koji vrši παγκράτιον odnosno *pancratium* kako su pisali latinski pisci. Nije teško zapaziti da riječ παγκράτιον korijenski znači “sva snaga”. Očito se smjera na to da je παγκρατιαστής kod παγκράτιον posizao za svom svojom snagom. U načelu παγκράτιον kao natjecanje sastojalo se od udaranja golom pesnicom, petom, laktima i od rvanja. Sv. Jeronim kaže da Pavao brani biskupu biti παγκρατιαστής. Inače Apostol nije upotrijebio tu riječ. Jeronim ju je povezo s time što Pavao u Tit 1,7 traži da biskup ne bude *percussor*, tj. čovjek “koji udara”.

⁶³ Usp. naš rad u SB, 34(1994), 191-203.

⁶⁴ Usp. M. MANDAC, *Pisma o Kristu i Duhu*, Makarska, 1980, 39-40.

⁶⁵ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 142; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 1274-1275.

⁶⁶ Usp. PL, 26, 623AB.

⁶⁷ Usp. H. G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 1284; A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1436; A. BLAISE, *Dictionnaire*, 808FORCELLINI, *Lexicon*, 3, 395.

17. ἄποπομπᾶλος

Kada tumači "spremni" iz Tit 3,1 Jeronim se slijedom svojih vlastitih misli sjetio⁶⁸ "jarca za Azazela" o kojemu je uz ostalo riječ u Lev 16,1-34. U Septuagintinu prijevodu taj se jarac naziva ἄποπομπᾶλος. Grčka je riječ poznata rječnicima.⁶⁹ Općenito ἄποπομπᾶλος označuje nekoga "tko šalje daleko" i "otklanja zla". Riječ čak može značiti "onoga tko je načinjen da bude potjeran". Tom, dakle, rječju Septuaginta naziva jarca koji se na Dan pomirenja slao u pustinju. Riječ je Jeronim grčki ispisao u svome spisu i zato je ovdje promatramo. Spominjemo da u Vulgati stoji *caper emissarius*. *Caper* je "jarac". *Emissarius* pak znači "daleko potjerani".⁷⁰

Zapravo po Lev 16,1-34 religioznu ulogu imaju dva jarca. Oba se dovode pred Jahvu. Kocka određuje koji će se prikazati za žrtvu okajnicu, a koji protjerati u pustinju. Taj se jarac⁷¹ koga kocka odredi za pustinju u Septuaginti naziva ἄποπομπᾶλος, a u Vulgati *caper emissarius*. Na toga jarca Veliki svećenik polaže obje ruke da ga optereti svim grijesima izraelskoga naroda. Toga jarca posebno odabrani čovjek odvodi u pustinju. Poslije se mora očistiti da se može pridružiti Božjemu narodu.

Jarac opterećen grijesima odvodio se u pustinju s toga razloga što se opačine i zla htjelo daleko odalečiti od međa gdje boravi Izrael. Zemlja mora biti čudoredno čista i neporočna. Židovi su grijeh uzimali za pravu zbilju koja se, tako reći, može osjetilom zamijetiti. Stoga su se poslužili opipljivim znakom kako bi pokazali svoju nakanu i želju da se liše svih zlodjela. U tu su svrhu izabrali jarca i tjerali ga daleko od svojih kuća. Ako nas možda danas iznenađuje taj obred, u drevno doba nije bio nimalo ni čudan ni neobičan. Od paiskonskih su vremena ljudi pomišljali da od sebe pomoću kakve životinje mogu ukloniti najrazličitija zla koja ih tište. Tu je u prvome redu grijeh koji izgriza savjest i tišti svijest. Ali jednako se postupalo s velikim nastupima bolesti i kojekakvih drugih nesreća. Nije teško naći usporednice za *caper emissarius* ni kod drevnih naroda ni u samoj Bibliji. Glede Biblije kao usporednica redovito se navodi Lev 14,2-9, a katkad i Zah 5,5-11. Inače se spominju Babilon i Hetiti kada se upozorava da su i drugi narodi poznavali obrede slične onima koji se u svezi s ἄποπομπᾶλος opisuju u Lev 16,1-34.

Iz opisa u Lev 16,1-34 lako se zapazi da ἄποπομπᾶλος nije bio žrtvovan. Jarac nije služio kao žrtva koja bi se prinijela u smislu oprostjenja grijeha. Jarcu se nije prolijevala krv. To je vjerojatno razlog što se ἄποπομπᾶλος ne spominje u Novome zavjetu. On tu nema nikakvu ulogu. U Heb 9,12-13 i 10,4 spominje se "krv jaraca" i veli što o njoj treba misliti, ali se to ne odnosi na

⁶⁸ Usp. PL, 26, 627A.

⁶⁹ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 238; H.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 213.

⁷⁰ Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire*, 307.

⁷¹ Usp. G. E. POST, *Goat*, DoB, 2, 195; M. STENZEL, *Azazel*, LThK, 1, 1158-1159; R. J. FALEY, *Scapegoat*, NCE, 12, 1114; H. J. FALEY, *Azazel*, NCE, 1, 1143; G. M. MAC RAE, *Atonement*, NCE, 1, 1026-1027; W. KORNFELD, *Versöhnungstag*, LThK, 10, 736-737.

ἀποπομπᾶλος. Ipak je u davnoj kršćanskoj literaturi⁷² ostala stanovita uspomena i na ἀποπομπᾶλος. Ovdje imamo na pameti neposnatoga pisca *Barnabine poslanice*⁷³ i neka Tertulijanova djela.⁷⁴ Dotični pisac i Tertulijan doveli su u otajstvenu svezu ἀποπομπᾶλος koji pogiba u pustinji s Kristovom smrću izvan Jeruzalema. Ni nekoliko stoljeća kasnije nije skroz zaboravljen ἀποπομπᾶλος. Ovaj su ga se put sjetili zaista veliki teolozi kakvi su bili sv. Ćiril Aleksandrijski i protančani antiohijski bogoslov Teodoret Cirski. Obojica su se u kristološkim raspravama prisjetili ulomka iz Lev 16, 1-34. Polazeći od iste biblijske stranice u skladu s vlastitim kristološkim zasadama jedan je naglasio jedno, drugi drugo. Sv. Ćiril je istaknuo da je Krist "jedan". Ali nije zaboravio ljudsku Kristovu narav koju je nazvao "tijelo" kao ni božansku pišući "narav božanstva".⁷⁵ Teodoret je u Lev 16,1-34 vidio kristološku tipologiju na taj način da je govorio o "dvjema naravima" u Kristu, a isključio "dvije osobe".⁷⁶

Na kraju bilježimo razlog koji je Jeronima ponukao spomenuti ἀποπομπᾶλος. On je zbog Tit 3,1 govorio o spremnosti svakoga čovjeka da čini dobro ma kako ga bilo teško izvršiti. Nikakva poteškoća ne smije zapriječiti da se učini dobro. U tu svrhu Jeronim za primjer uzima čovjeka koji je vodio ἀποπομπᾶλος u pustinju. Očito Jeronim pomišlja da je to u svakom pogledu bio težak čin.

⁷² Usp. H. LESÊTRE, *Bouc émissaire*, DB, 1, 1871-1876.

⁷³ Usp. PG, 3, 745A-748A.

⁷⁴ Usp. PL, 2, 358C-359A; 680C.

⁷⁵ Usp. PG, 76, 964C.

⁷⁶ Usp. PG, 80, 329A.

POGOVOR

Priznajemo bez prigovora da je naš članak opora izgleda i dosta suha sadržaja. Ali koji se put treba probijati neutabanom prtinom da se dođe do postavljenoga cilja. Drukčije se naprosto ne može. U onome što smo odabrali za predmet ovoga našega istraživanja nije uvijek lako ni jednostavno slijediti Jeronimovo obrazlaganje. U većini smo slučajeva morali s naporom proniknuti zašto se Jeronim nije slagao sa svojim predšasnikom i pogledati u kojemu je smislu i do koje mjere on u tome imao pravo. Nam se čini da rječnici mogu bez izuzetka potvrditi Jeronimove napomene.

Ono što smo u pojedinim slučajevima utanačili kao Jeronimovo tumačenje smijemo bez straha proširiti i uzeti za opće smjernice. Ipak nam je od svega najdraže što nas je prethodni rad prisilio posve izbliza motriti neke apostolove izričaje. Ali se ne odričemo ni pouke koju nam je tom prilikom u svojim zapažanjima pružio sam Jeronim.

Résumé

**LE GREC DANS LE COMMENTAIRE DE JÉRÔME SUR
L'ÉPÎTRE À TITE**

Marijan Mandac

En traduisant pour notre prochain livre le Commentaire de S. Jérôme sur la lettre écrite par l'apôtre Paul à Tite nous avons rencontré dans le texte latin certains mots et plusieurs phrases en grec. C'est que Jérôme a été bien souvent obligé de citer l'original paulinien car il n'était pas toujours content avec la traduction latine qu'il expliquait. Dans pareils cas il indiquait ouvertement la raison de son mécontentement. Mécontent de son prédécesseur Jérôme proposait la solution qu'il jugeait juste. Nous avons à l'aide de nos dictionnaires contrôlé les assertions de Jérôme et nous avons constaté que le célèbre théologien dalmate avait chaque fois sans exceptions l'appui dans les dictionnaires.

En plus nous avons presque en passant expliqué encore quelques mots grecs laissés par Jérôme dans son oeuvre. Le lecteur qui connaît tant soit peu le grec verra tout de suite de quoi il s'agit au juste dans notre article.